

**Українське питання в діяльності Ліги Націй
(1919-1934 рр.)**

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	12
1.3. Методологія дослідження	15
РОЗДІЛ II. ОБГОВОРЕННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» У ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ 1920-1934 РР.	18
2.1. Українське питання у діяльності Ліги Націй у 1920-1923 рр.	18
2.2. Ліга Націй та проблема українських земель у 1923-1930 рр.	30
2.3. Українське питання та Ліга Націй в умовах кризи версальської системи (1930-1934 рр.).....	39
РОЗДІЛ III. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ЛІГИ НАЦІЇ.....	49
3.1. Союз товариств Ліги Націй: структура і напрями діяльності.....	49
3.2. Українське і Західно-Українське товариства Ліги Націй.....	59
3.3. Співпраця еміграційних українських організацій та Ліги Націй.....	77
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Актуальність. Після завершення Світової (Великої війни) 1914-1918 рр. перед провідними державами світу постало завдання будь-яким чином уникнути у майбутньому подібної бійні. Вирішенням цього зайнявся президент США. В. Вільсон, котрий розробив програму «14 пунктів», серед яких містився і план утворення Ліги Націй – першої міжнародної організації, котра повинна була вирішувати усі конфлікти виключно у дипломатичній сфері, аби уникнути нової війни. Ліга Націй мала бути міжнародним арбітражем і контролюючим органом, котрий міг зупиняти агресію інших держав шляхом тиску на них. Але як показали подальші події, план В. Вільсона був надто утопічним і ніяк не враховував інтереси інших держав, котрі не були зацікавлені у функціонуванні подібного органу. Однак Ліга Націй провела і важливі нововведення у дипломатичну сферу, зокрема вперше застосовано міжнародну систему санкцій щодо агресорів, запроваджено практику підмандатних територій. Але одним із гострих питань міжвоєнного періоду залишалось українське.

Поразка Перших визвольних змагань призвела до загострення українського питання, оскільки українські землі виявились розчленованими поміж нових держав – СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії. Ставлення держав-переможниць до України було непослідовним і двояким. З одного боку, Ліга Націй проголошувала право націй на самовизначення, а з іншого боку – не давало такого права українцям. Проте, міжнародна спільнота все ж визнавала за українцями права на існування і вимагала від Польщі і СРСР поважати їх права, зокрема і прагнення до автономії. Протягом міжвоєнного періоду українська еміграція створювала дипломатичні клуби та громадські організації з метою висвітлення українського питання і привернення уваги громадськості. Українці вимагали, аби держави-члени Ліги Націй виконували покладені на них зобов'язання щодо надання українцям автономії. Особливо

гострою була полеміка із Польщею та СРСР, котрі всіляко порушували будь-які зобов'язання.

Об'єктом дослідження є Ліга Націй.

Предмет дослідження: взаємодія українських політичних та громадських організацій з Лігою Націй

Мета дослідження: на основі джерельної бази та наукового доробку всебічно розглянути діяльність Ліги Націй у сфері вирішення «українського питання». Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

1. Проаналізувати історіографію питання і стан джерельної бази;
2. Охарактеризувати причини звернення українських організацій і партій до міжнародної організації, мотиви і вимоги українців
3. Дослідити діяльність Ліги Націй у сфері вирішення української проблеми шляхом обговорень і резолюцій
4. Описати діяльність українських організацій, що представляли інтереси України у Лізі Націй та активно співпрацювали з нею.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з кінця 1919 по 1934 р. Нижня хронологічна меж (1919) пов'язана із підписанням Статуту Ліги Націй, з якого і починається історія цієї організації. Верхня межа (1934) пов'язана із декількома важливими для України подіями: зокрема, прийомом до Ліги СРСР, виходом з організації Німеччини, а також відмова Польщі від виконання своїх зобов'язань. Таким чином, після 1934 р. актуальність українського питання для Ліги Націй була нівельована.

Територіальні межі дослідження: включають територію міжвоєнної Європи, де і знаходились штаб-квартири Ліги Націй, зокрема Лондон і Женева. Але українська еміграція була розкидана по всьому континенту, зокрема її потужні осередки діяли у Варшаві, Празі, Бухаресті, Берліні, Відні. Не варто виключати і західноукраїнський регіон, де діяли чисельні українські партії, виходили часописи і монографії на політичну тему.

Апробація. Основні положення магістерської роботи доповідалися на засіданнях кафедри всесвітньої КПНУ імені Івана Огієнка. Також на звітній студентській конференції, що відбулась у квітні 2023 р. на історичному факультеті було зроблено доповідь на тему: «джерельна база українського питання в діяльності Ліги Націй (1919-1934)», її текст також було опубліковано у збірнику наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету за 2023 р.

Наша магістерська робота має **елементи наукової новизни**. Вони полягають у тому, що ми розглянули малодосліджену у вітчизняній історіографії тему. Дослідники концентрують свою увагу лише на окремих аспектах відносин між Україною і Лігою Націй. Ми зробили спробу комплексно розглянути цю проблему.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що наявний у ній матеріал може бути використаний студентами-істориками для написання власних курсових і кваліфікаційних робіт. Може бути використана науковцями, які продовжать дослідження даної тематики. Робота також буде корисна вчителям історії у школах при підготовці до уроків. Також робота може зацікавити широкий загал, адже стосується дуже актуальної на сьогодні теми.

ВИСНОВКИ

Зазначимо, що укладення серії угод про захист прав меншин між ключовими державами Антанти та групою країн Східної Європи було спрямовано на створення інструменту для мирного вирішення конфліктів, які могли загрожувати стабільності та миру. Створення процедурного механізму для виконання цих угод, ефективність і реальний характер якого значною мірою залежали від Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Югославії та Греції, серед яких важливу роль відіграла Польща. Ці країни прагнули мінімізувати можливість міжнародного втручання у їхні відносини з меншинами та намагалися блокувати укладання таких угод.

Після приєднання Німеччини до Ліги Націй у 1926 році остання виступила на форумі як головний "захисник" прав меншин. Основним мотивом Берліна було використання німецьких меншин в східноєвропейських країнах для поступової підготовки ревізії територіальних умов Версальського мирного договору. Конфлікт між Польщею та Німеччиною в Лізі Націй, що має в центрі проблему прав національних меншин, також відображався в міжнародних громадських організаціях, таких як Українське товариство Ліги Націй і європейські конгреси національних меншин, в яких брали участь представники України. Це також було важливою складовою міжнародно-політичного контексту, в якому розвивалися відносини українців з Лігою Націй.

У початку 1922 року Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН), яке базувалося у Відні, було ключовим елементом дипломатичної діяльності емігрантського уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Організація успішно приєдналася до міжнародної Унії товариств Ліги Націй і використовувала цей форум для захисту прав українців Галичини, особливо щодо їхнього права на національно-державне самовизначення. Після того, як Рада послів Антин прийняла рішення щодо

східних кордонів Польщі в березні 1923 року, ЗУТЛН втратило можливість представляти Галичину в Унії, і в липні 1924 року було змушене остаточно покинути цю організацію. Для Українського товариства Ліги Націй, яке також мало представництво у Відні, участь у роботі Унії мала переважно пропагандистське значення. Одночасно воно активно підтримувало ЗУТЛН, надаючи підтримку галичанам у їхніх зусиллях.

Уряд Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), яким керував Євген Петрушевич під час еміграції, покладав основні надії на підтримку від Антанти. Його звернення до Ліги Націй було спробою здобути підтримку поза обмеженим колом великих держав, які, не визнаючи суверенітету Польщі над Східною Галичиною, регулярно відкладали вирішення питання її статусу на майбутнє. Канада, завдяки зусиллям української діаспори, здійснила обережні кроки для підтримки ЗУНР в Лізі Націй. Проте Ліга, відповідно до позиції великих держав, визнала свою некомпетентність вирішувати долю Галичини, залишивши це право за Радою послів Антанти. Найважливішим політичним досягненням дипломатії Петрушевича в Лізі Націй було підтвердження Лігою у своїх рішеннях у 1921 та 1922 роках, що Польща не має права на Галичину.

Директорія Української Народної Республіки (УНР), підтримана колишнім гетьманом Павлом Скоропадським, звернулася до Ліги Націй з проханням про прийняття України. Спроба не увінчалася успіхом, оскільки уряд Петлюри фактично не контролював територію, яку він прагнув представляти. У цей період українці розширювали свої зв'язки з Лігою Націй через участь у європейських конгресах національних меншин. Організатори цих конгресів, головним чином німецькі представники (які співпрацювали з МЗС Німеччини), визначили своєю офіційною програмною метою широке втілення принципів національно-культурної автономії для меншин. Українці, зокрема представники УНДО (Української Національно-Демократичної Об'єднаної Організації), які активно брали участь у конгресах з 1928 року, висловили найрадикальнішу позицію, визначивши свою мету не в автономії,

а в повній державній незалежності в єдиній українській державі. Участь у конгресах меншин стала для УНДО засобом висловлення своїх програмних завдань на міжнародному рівні та налагодження політичних контактів за кордоном.

До 1928 року діяла ЗУТЛН, яка, позбавлена можливості приймати участь у роботі Унії, намагалася, хоча майже безрезультатно, використовувати цю платформу для захисту прав українського населення Польщі разом із іншими товариствами Ліги Націй, такими як східноукраїнське, каталонське, німецьке з Чехословаччини та емігрантське російське. Спроби створити у Львові українське товариство Ліги Націй стали невдалими через заборони польських влад.

З другої половини 20-х років відновилися раніше майже зупинені зв'язки еміграції УНР з Лігою Націй. Ці зв'язки розвивалися у трьох основних напрямках: через участь у роботі Унії товариств Ліги Націй, у міжнародній Комісії інтелектуальної співпраці, що діяла під патронатом Ліги, а також у дорадчому комітеті з представників біженських організацій, який діяв при Верховному Комісарі Ліги Націй з питань біженців. Олександр Шульгин, міністр закордонних справ емігрантського уряду УНР, намагався, хоча без успіху, домогтися визнання української національності у паспортах біженців, які отримували українці-емігранти з території колишньої Російської імперії. У рамках Унії товариств Ліги Націй українці акцентували увагу на становищі в Радянській Україні. Завдяки їх зусиллям Унія прийняла кілька резолюцій, осуджуючи політику сталінського терору.

Слід зазначити, що найбільш серйозна акція українців у Лізі Націй відбулася у 1931-1932 роках і була викликана так званою "пацифікацією" — репресивною операцією, яку здійснили польські власті в Галичині у другій половині 1930 року. Подавши петицію до Ради Ліги (підтриману англійськими парламентаріями), лідери Української Національно-Демократичної Об'єднаної Організації - Української Політичної Ради (УНДО-УПР) надіялись, що Ліга визнає дії польської адміністрації

неправомірними та висуне вимоги до Польщі щодо виконання міжнародних зобов'язань стосовно українців, зокрема надання автономії Галичині, що було передбачено угодою з Антантою у березні 1923 року. Протистояння у Женеві було напруженим, але Ліга в кінцевому підсумку обмежилася помірним осудом Польщі, вказавши при цьому на провину українських націоналістів, які організували кампанію саботажу в Галичині. Нові петиції, включаючи ту від англійських парламентаріїв, не були розглянуті Радою Ліги.

Політика, яку здійснював сталінський режим в Україні на початку 1930-х років, призвела до об'єднання українських зусиль в рамках Ліги. Перший спільний протест викликав голодомор 1933 року. Зусиллями українців звернулося до Ліги Націй кілька міжнародних організацій. Однак Ліга відповіла неофіційним закритим засіданням своєї Ради, яка визнала себе некомпетентною втручатися у внутрішні справи країни, що не належить до неї, і вирішила звернутися за допомогою до Міжнародного Червоного Хреста. Це стало можливим лише завдяки особистій настійливості тодішнього голови Ради Ліги, норвезького прем'єр-міністра Й. Мовінкеля, який діяв з міркувань гуманітарного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / Pod red. H. Janowskiej i T. Jedruszczaka. Warszawa, 1984. 788 s.
2. Антонов К.В. (ред.) Сборники документов по международной политике и международному праву. Выпуск III: Японо-китайский конфликт; План Гувера и репарационная проблема; деятельность Лиги Наций и др. Москва: Издание Народного Комиссариата по иностранным делам, 1932. 204 с.
3. Антонов К.В. (ред.) Сборники документов по международной политике и международному праву. Выпуск VI: Пакт Четырех; Разоружение; Манчжурский конфликт; Выход Германии и Японии из Лиги Наций. 1 января 1933 года - 1 января 1934 года. Москва: Издание Народного Комиссариата по иностранным делам, 1934. — 239 с.
4. Блок поневолених. Діло. 1928. 16 серпня. С. 2
5. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1979. 557 с.
6. Версальский мирный договор 1919 // Международные договоры и акты нового времени. / Сост. Коровин Е.А под ред. Магеровского Д.А. М.-Л.: Государственное издательство 1924. – С. 47-96.
7. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1921–1924 гг.): В 3-х т. Москва, 1944. Т. 2. 979 с.
8. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1925–1934 гг.): В 3-х т. Москва, 1945. Т. 3. 800 с.
9. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949): Збірник документів і матеріалів. Київ, 1949. 211 с.
10. Гагская конвенция «О мирном разрешении международных споров» 1899 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1899ENG.pdf>.
11. Гага. Діло. 1930. 25 січня. С. 1.

12. Гарантії безпеки по Статуту Лиги Націй. Москва, 1937. 386 с.
13. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали. Філядельфія; Київ; Вашингтон, 1993. 494 с.
14. З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр.: Документи і матеріали. Львів, 1957. 796 с.
15. З нагоди конгресу в Ліоні. Діло. 1924. Ч. 157. С.1
16. Конгрес європейських національних меншостей. Діло. 1925. 21 жовтня. С. 1
17. Конгрес національних меншин. Громадський голос. 1927. 14 серпня. С. 1.
18. Кугутяк М. Історія української націонал - демократії (1918-1929). Т. I. Київ - Івано-Франківськ: плай, 2002. 536
19. Кугутяк М. Українська націонал-демократія (1918-1939). Т.2. - Київ - Івано-Франківськ: нова зоря, 2004. 704 с
20. Лига Націй. Положение о ней и ее устройство. Женева, 1923. 62 с.
21. Ліга Націй і українці. Діло. 1930. 28 серпня. С. 1
22. Лозинський М. Моє співробітництво з Президентом. Петрушевичем. Львів, 1925. 44 с.
23. Макух І. На народній службі. Спогади. Дітройт, 1958. 348 с.
24. Марголин А.Д. Украина и политика Антанты. Записки еврея и гражданина. Берлин: Издательство С. Ефрон, 1922. — 397 с.
25. Міжнародна політика в 1925 р. Діло. 1926. 7 січня. С. 5
26. Народній з'їзд. До політичних резолюцій Народнього з'їзду. Діло. 1923. 26 травня. С. 1.
27. Онацький Є. По похилій площині: Записки журналіста і дипломата. Мюнхен, 1969. Ч. 2. 262 с.
28. Статут Лиги Націй. История международных отношений 1918-1939. Москва: Центрполиграф, 2008. С.479-491.
29. Сучасне політичне положення й наша тактика. Діло. 1923. 24 травня. С. 1.

30. Теслюк М. У боротьбі за возз'єднання: Сторінки спогадів. Львів, 1979. 243 с.
31. Томашівський, С. Про ідеї, героїв і політику : відкритий лист до В. Липинського з додатками Львів : Діло, 1929. 134 с.
32. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Т. 7 (20 – 40-і рр. ХХ ст.). Київ, 2001. 440 с.
33. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. [б. м.], 1983. Т. 2. 426 с.
34. Цегельський, Л. Від легенд до правди = From Legends to Facts : спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р. Нью-Йорк; Філадельфія: Булава, 1960. – 313 с.

Література

35. Борщак І. Відгомін УГА на Версальській Конференції (За особистим архівом автора). Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1919 рр. Матеріяли до історії. Вінніпег, 1960. Т. 2. С. 138–152.
36. Борщак І. Мiroва конференція 1919. Історичний календар-альманах Червоної калини на 1939 рік. Львів, 1938. С. 107–113.
37. Бочковський І. Балянс української справи після війни та революції. Календар-альманах «Дніпро». Львів, 1928. С. 30–40.
38. Бровко А.Г. Сучасна українська історіографія про діяльність Ліги Націй як міжнародну організацію миру та співробітництва //Література та культура Полісся. – 2019. – Т. 97. – №. 12 – С. 270-281.
39. Бурковська І. Зовнішньополітичні орієнтири УНДО (1925–1935). Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірн. наук. праць. Львів. Вип. 3. С. 140–145
40. Васюта І. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки по анексії Східної Галичини. Вісник. Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. С. 341–35.

41. Вегеш М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939). Київ; Ужгород, 1998. 257 с.
42. Власенко В. Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місіїУНР в Румунії (1919-1923 рр.) // Пам'ятки. Археографічний щорічник. - К.,2008. - Т.8. - С.129-160
43. Власенко В. Кость Мацієвич на чолі філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (1922-1925) // Український вимір. - Вип.6. - Ніжин: Ніжинський держ ун-т ім. Миколи Гоголя, 2007. - С.82-85.
44. Власенко В.М., О. В. Глушан, До історії Українського університетського угруповання для Ліги Націй. Сумський історико-архівний журнал, VIII–IX (2010). С. 81–100.
45. Власенко В. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85 річчя з дня заснування) Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії) // Українознавство - 2008. Календар-щорічник. - К., 2007. - С.172-178.
46. Власенко В. Н. Украинская эмигрантская периодика в межвоенной Румынии //Русин. – 2018. – №. 3 (53). – С. 311-327.
47. Гетьманчук М. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів, 2008. 432 с.
48. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах періоду вступу СРСР до Ліги Націй //Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. – 2002. – №. 10.
49. Глушан О. Участь С.В. Бородаєвського у громадсько-політичному житті української еміграції в Чехо-Словацькій Республіці. *Ucraina magna*. 2016. №. 1. С. 276-289.
50. Глушан О., Українське університетське угруповання для Ліги Націй: матеріали до історії організації. Сумська старовина, XXVI–XXVII, 2009. С. 207–229;

51. Гончаренко А. В. и др. Політика США щодо створення Ліги Націй, 1918–1920 рр. – 2020.
52. Дегтярьов С. І., Самойленко Є. А. ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ (1919-1939) //Редакційна колегія. – 2020. – С. 80.
53. Діяльність екзильного уряду УНР в Лізі Націй. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://e-works.com.ua/work/6541>
54. Дольницький М. Роль Антанти в українсько-польській війні. Українська галицька армія: матеріали до історії. Вінніпег, 1958. Т. 1. С.435–444.
55. Дюрозель Ж. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів /Пер. з фр. Є. Марічева, П. Погорелової, В. Чайковського. Київ, 2005. 903 с.
56. Єпик Л.І. К.А.Мацієвич - науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч. Український історичний журнал. - 2007. - №1. - С.125-135.
57. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919–1923). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2000. Вип. 6. С. 188–194
58. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія [кер. авт. кол. та відп. ред. Карпенко О. Ю.]. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 314 с.
59. Иванов Л. Лига Наций. Москва, 1929. 183 с.
60. Клейменова Н., Сидоров А. Версальско-Вашингтонская система международных отношений: Проблемы становления и развития (1918–1939). Москва, 1995. 310 с
61. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Львів, 1998. 304 с
62. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ, 2008. 544 с.

63. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922–1928). Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998/ Вип. 33. С. 154–160.
64. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй та Міжнародна Унія товариств Ліги Націй (1922 – 1928). Наукові зошити історичного факультету. Львів, 1999. Вип. 2. С. 224–228.
65. Кушнір В. Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. К, 1998. Вип. 22. С. 178–190.
66. Кушнір В. Українське питання на форумі Ліги Націй (1920–1922 рр.). Наукові зошити історичного факультету. Львів, 1997. Вип. 1. С. 92–95.
67. Кушнір В. Українці Галичини на європейських конгресах національних меншин (1935–1938). Науковий вісник Одеського державного політехнічного університету. 1998. Вип. 5. С. 63–70.
68. Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. Вип. 19. С. 266– 270.
69. Максименко Н. О. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: особливості створення, напрями діяльності (1922–1924) //Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – 2016. – №. 9. – С. 45-51.
70. Маркусь В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939). Міжнародно-правна та порівняльна аналіза. Сучасність. 1986. Ч. 12. С. 70–84.
71. Матвієнко В. Українська дипломатія після 1917–1921 років на теренах постімперської Росії. Київ, 2002. 312 с.
72. Матвієнко В. Українське товариство прихильників Ліги Націй. Українська дипломатична енциклопедія. У 2 т. Київ, 2004. Т. 2: М – Я. С. 614–615.
73. Мельник А. Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на

вільне національно-державне самовизначення. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 1. С. 57–63.

74. Михайловський Т. Міжнародні організації у боротьбі з голодом на Півдні України (1922-1923 рр.). Емінак. 2014. №. 1-2. С. 23-33.

75. Мікічурова О. Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 112. Ч. 2. С. 56–63.

76. Морозов Г. Лига Наций: взгляд через полвека. Вопросы истории. 1992. Вип. 2/3. С. 162–167.

77. Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1918–1923. Літопис Червоної калини. 1938. Ч. 10. С. 18–22.

78. Назарук О. Галичина і Велика Україна. Львів, 1936. 216 с.

79. Назарук О. До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії. Вінніпег, 1924. 181 с.

80. Нариси з історії дипломатії України / [під ред. В. Смолій]. Київ, 2001. 736 с.

81. Наумов А. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны: история кризиса Версальской системы. Москва, 2007. 414 с.

82. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. 400 с.

83. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). К., 1996. 188 с.

84. Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР). Нариси з історії дипломатії України. К., 2001. С. 358–377.

85. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. Київська старовина. 1997. Вип. 3/4. С. 114–138.

86. Пивненко Р. Проблемы вступления в Лигу Наций в советскогерманских отношениях 1922–1926 гг. Северо-Западная академия государственной службы. СПб, 2006. С. 269–276.

87. Пэри Г. Лига Наций: ее слова и дела / пер. А. И. Карасика. Ленинград, 1926. 167 с.

88. Рубаха Ю. Ліга націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів, 2008. 84 с.
89. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ, 2004. 648 с.
90. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках //Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. – 2015. – №. 36.
91. Секо Я. Проблема національних меншин в слов'янських країнах Центральної і Південно-Східної Європи після закінчення Першої Світової війни //Україна–Європа–Світ Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.–Вип. – 2009. – Т. 2. – С. 77-89.
92. Скрипник О. М. Спроба вирішення українського питання Лігою Націй у 1919–1920-х рр. Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. 2019. № 2. С. 90-96.
93. Смешко М. І. Паспорт Нансена: наріжний камінь міжнародно-правового інституту біженства. Держава і право. Серія: Юридичні науки. 2016. №. 73. С. 493-506.
94. Снігир Л. П. ЗНАЧЕННЯ ЛІГИ НАЦІЙ В МІЖНАРОДНИХ СТОСУНКАХ 1919-1939 РОКІВ І РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ІСНУВАННЯ
95. Соловйова В. Михайло Тишкевич—український дипломат і політичний діяч //Україна дипломатична. – 2006. – №. 7. – С. 591-611.
96. Соляр І. Відносини краю та закордонного уряду ЗУНР (грудень 1922 – березень 1923 рр.). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2000. Вип. 6. С. 194–201.
97. Соляр І. Зовнішні орієнтації українських партій національно-державницького табору Західної України (1923–1939). Львів, 2011. 434 с.

98. Токарчук О. В. Деякі питання державотворчої діяльності С. Шелухіна в еміграції //Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2012. – №. 19. – С. 190-195.
99. Токарчук О.В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції. (1920–1930-і рр.). Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 477 с.
100. Трембіцький А. Американські українці в допомозі українській державі і її народів в 1914 – 1923 рр. Альманах УНС на 1971 рік. ДжерсіСіті, 1971. С. 48–63.
101. Турчак О. В. Історико-правові засади становища національних меншин у Другій Речі Посполитій. Часопис Національного університету" Острозька академія. – 2011. – №. 1. – С. 3.
102. Ушаков С. Исполнение решений Лиги Наций и механизм применения санкций. Московский журнал международного права. 2008. Вип. 1. С. 113–125.
103. Ходнев А. Закат Лиги Наций. Вопросы истории. 1993. Вип. 9. С. 170–173.
104. Ходнев А. К 90-летию Версальского мира и создания Лиги Наций. Преподавание истории в школе. 2009. Вип. 6. С. 40–43.
105. Ходнев А. Окончание первой мировой войны и создание Лиги. Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. Вип. 8. С. 3–12.
106. Хормач И. Возвращение в мировое сообщество: борьба и сотрудничество Советского государства с Лигой Наций в 1919–1934 гг. Москва, 2011. 607 с.
107. Циммерман М. Лига Наций. Очерки нового международного права. Прага, 1923. С. 143–291.
108. Шибаніц Д. М. Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. – 2014.
109. Шмигель М. Русская и украинская эмиграция в Чехословакии (1918–1945). Европа. 2004. №. 3 (12). С. 127-143.

110. Фіногенов О. М. Концепція відродження державності на західноукраїнських землях у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй (1922–1924 рр.) //Гілея: науковий вісник. – 2019. – №. 140 (1). – С. 94–98.
111. Фіногенов О. М. Ліонський сюжет (1924) у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2018. – №. 31. – С. 16–25
112. Фіногенов О. М. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2019. – №. 32. С. 55–65
113. Becker Peter, Wheatley Natasha (eds.) Remaking Central Europe: The League of Nations and the Former Habsburg Lands. Oxford University Press, 2020. — 400 p.
114. Egerton George W. Great Britain and the Creation of the League of Nations: Strategy, Politics, and International Organization, 1914-1919. University of North Carolina Press, 1978. — 288 p.
115. Famine in Ukraine 1932-1933 / International commission of inquiry into the 1932-1933 Famine in Ukraine (P-37); Edited by Roman Serbyn and Bohdan Krawchenko. – Edmonton, 1986. – 192 c
116. McCarthy Helen. The British People and the League of Nations: Democracy, Citizenship and Internationalism, 1918-1945. Manchester University Press, 2012. — 304 p.
117. Soliar I., Finogenov O., Skorych L. The Western Ukrainian Association of the League of Nations: the Ideological Platform, Activity at the Congresses of the League of Nations Union of Associations (1922-1924) //Skhid. – 2019. – №. 4 (162). – С. 17-22.
118. Grant T. D. The League of Nations as a Universal Organization //Peace Through Law. – Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2019. – С. 65-84.

119. DEGTYAREV S., SAMOILENKO Y. League of nations and protection of national minorities in Eastern European States (1919–1946) //Східноєвропейський історичний вісник. – 2019. – №. 12. – С. 94-107.
120. Mazower M. Minorities and the League of Nations in interwar Europe //Daedalus. – 1997. – Т. 126. – №. 2. – С. 47-63.
121. Saunders D. Britain and the Ukrainian Question (1912-1920) //The English Historical Review. – 1988. – Т. 103. – №. 406. – С. 40-68.